

Kovács Dénes

PILLANATKÉP

BEVEZETŐ A PILLANATKÉPHEZ

Kovács Dénes negyven éve halott, mégis jelen van. Ha bárkivel interjút készítek, beszélgetek Csíkszereda 1977 előtti művelődési életéről, holtbiztos, hogy előhozódik a neve. Van, akinek rajzot tanított, mások táncolni tanultak tőle, vagy barátai voltak. Sokoldalú, művelt, közkedvelt, de mégsem mindenki által szeretett, ahogyan ő maga is írta, „különc” ember volt.

Kovács Dénes¹ muzeológus, néprajzkutató, képzőművész és művelődés-szervező a ma Somogyszentpálhoz tartozó Tótszentpálon született 1920. február 26-án. Édesapja, id. Kovács Dénes kozmási születésű, csíksomlyói végzettségű tanító, édesanyja, Schuch Gizella tanítónő, egy Szebenben élő burgenlandi származású rajztanár lánya volt. Alig egyéves volt a kis Dini, amikor édesanyja meghalt, a kisfiú pedig néhány évig Csíkkozmáson, az apai nagyszülőknél nevelkedett, az első osztályt is Kozmáson kezdte el. Miután az édesapja újránősült, ismét somogyi évek következtek, majd a gödöllői premontrei gimnázium csiki nyarakkal. Érettségi után id. Kovács Dénes akarására a művészetekért rajongó ifjú előbb a jogra iratkozott be, de egy év elvégzése után a Budapesti Képzőművészeti Főiskola hallgatója lett, Rudnay Gyula növendékeként. A művészhallgatók kollégiumában Jagamas János a későbbi zenetudós és Balogh Ferenc hegedűművész voltak a szobatársai. Főiskolás éveit a Székely Egyetemisták és Főiskolások Egyesülete táncsoportjának lett oszlopos tagja – a Benczédi testvérekkel és id. Haáz Sándorral együtt – és egészen 1959-es letartóztatásáig foglalkozott táncoktatással, tematikus népi eredetű táncjátékokkal, és maga is színpadra lépett mint szólótáncos.

A főiskola utolsó éveiben, a háború alatt egyre többet kellett nélkülözniük a diákoknak. Talán ez is közrejátszott abban, hogy – a Képzőművészeti Főiskola felhívására, hogy a katonai behívók miatti tanárhiányt utolsó éves főiskolásokkal pótolják – a csíksomlyói tanítóképzőbe jelentkezett tanítani. Az első csíksomlyói hónapokat mutatja be az itt közölt Pillanatképben.

---

1 Az életrajzot a család által rendelkezésemre bocsátott adatok alapján állítottam össze. Köszönet érte!

1944 őszén behívták katonának, de 1945-ben sikerült visszatérnie Csíkba, és a tanítóképzőben tanított 1947-ig, majd áthelyezték a csíkszeredai főgimnáziumba, és annak tanára volt az államosítás után is, egészen 1959-ig.

Tanári munkája mellett 1946-ban ő kezdeményezte az 1930 pütkösdi Domokos Pál Péter, Vámszer Géza és zsögödi Nagy Imre által szervezett Székely Népművészeti Kiállítás és az abból kialakult Csíki Székely Múzeum kallódó anyagainak összegyűjtését, újraleltározását, ő harcolt ki székhelyet a gyűjteménynek, majd intézménnyé szervezte a múzeumot, és 1950-től ő lett az intézmény első igazgatója (félnormával), egy ideig pedig egyetlen alkalmazottja. 1953-ra az egykori Dávid szállóban (Virág utca 5. sz. – ma Gál Sándor utca) található egyszobás raktárhelyiségből háromtermes alapkiállítás lett középiskolás diákok lelkes segítségével. Hamarosan a múzeumi gyűjtemény átköltözhetett a szemközti, ún. Zakariás-féle házba, ahol képzőművészeti kiállításokat is szerveztek, és több múzeumi kiadvány is megjelent Kovács Dénes gondozásában, mígnem 1959 augusztusában az igazgatót letartóztatták és négy év börtönre ítélték a csíkszeredai diákok és tanárok perében.

Két év és két hónap után kegyelemmel szabadult. A katedrara nem térhetett vissza: előbb a Csíki Textil rajzolója lett, majd 1963-tól a János Pál igazgatása alatt álló múzeum munkatársa volt. 1968-ban a frissen megalakult Hargita Megyei Művelődési Bizottság népművészeti szakirányítója lett, és feladatai közé tartozott a népi alkotók produktumainak bemutatása és népszerűsítése. Emellett műemléket védett (részt vett többek között a gyergyószárhegyi Lázár kastély régészeti kutatásában és helyreállításában), népművészeti szövetkezet létrejötténél bábáskodott, művészet-történeti kurzusokat és fotóművészeti szakköröket szervezett, ismét festeni kezdett, bekapcsolódott a megye művészeti életébe, és gyakran publikált a Hargita napilapban néprajz és művelődés témakörökben. Könyvek tucatja tanúskodik szerkesztői, szerzői és illusztrációs tevékenységéről. Értékmentő munkáját a Román Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságán, illetve a Magyar Országos Levéltárban elhelyezett dokumentumgyűjteménye is bizonyítja.

Életének utolsó hónapjaiban született a Pillanatkép, amely egy tervezett hosszabb önéletrajz részét képezhette volna, ha 1977. szeptember 8-i halála felbe nem szakítja. „Te kapufélfa voltál, őrt álló szellemi katona, sarkos kampóidon ki-be nyílt az élet” – búcsúztatta temetésén a Hargita megyei

képzőművészek nevében Márton Árpád. Sírja a csíksomlyói Szent Péter egyházközség temetőjében található. Életműve, írásainak, tanulmányainak, műveinek összegyűjtése, munkásságának értékelése még várat magára. (Daczó Katalin)

*

Festőnek nem illik az önéletrajz – írókhoz jobban talál a kifejezés. Bár mindegy, milyen eszközzel örökítem meg magam. Időről időre mindig visszatértem önarcképem megörökítéséhez. Különösen akkor, amikor új útszakasz kezdődött az életemben, és elsősorban önmagammal kellett szembenéznem, megbírom-e ami még hátravan, van-e annyi erőm, hogy átváltozzam. Van-e elég erő a továbbiak megharcolásához? Bizonyos fokú ellenőrzés ez, amit szellemi életet élő emberek elsősorban saját maguk részére tartanak szükségesnek. Mint festő, időnként meg is tettem ezt becsületesen.

De egyszer beállított egy rádióriporter és – eltérően a megszokottól – így kezdte a riportot:

– Kovács Dénes bácsi, szánjon nekem másfél órát!

– Van annyi szalagod?

– Van! Egy rendkívüli riportot szeretnék, nem öt-hat percest, hanem összefüggő dolgot.

– Kérlek – mondtam –, kezdjük!

– Dénes bácsiról azt mondják, hogy „különc” ember. Mi erről a véleménye?

Kifejtettem akkor, lehet, hogy az vagyok, de én nem érzem, és talán az is lehet, hogy a sok „különc” között én vagyok a „szokványos”. De, szeget ütött a fejembe. Akkor határoztam el egy önvizsgálat-félét, miben is állna a különcségem, ha egyáltalán elfogadom ezt a jelzőt. Közben a sors – vagy ki tudja, hogy nevezzem – segített.

Beteg lettem, és csak nagyon kicsi tartott vissza, hogy átlépjem azt a küszöböt, ami után igen sok jóbarátja támad az embernek, és majdnem elmondták felettem is a szokásos ígét: „Csak most tudjuk meg, ki voltál, pótolhatatlan úrt hagysz magad után, emléked, mosolygós arcod örökre szívünkbe zárjuk.”

– Ne-ne, még ráérünk! Előbb tisztázzunk bizonyos kérdéseket – gondoltam én –, és halasztást kértem a sorstól. Illetve összeszorítottam a fogamat és élni akartam, mert az is eszembe jutott, hogy van egy

ötéves kislányom, és ha Ő azoktól fogja megtudni, ki volt az apja, akik sok évig halogatták, hogy megismerjenek, vagy legfennebb különcknek tartottak, akkor bizony keveset fog megtudni. Jobb, ha tőlem tudja meg. Így bizonytalan időre elmaradt a szép temetés, és én nekifogtam kiegészíteni az eddig megrajzolt, festett és metszett önarcképemet.

*TISZTELT JELEN ÉS UTÓKOR!
MŰTÉSZEK ÉS UTÓLAG FELFEDEZŐK!*

Engedtessek meg nekem, hogy egyes számú különségemben mindjárt leszögezzem: én az igazat írom, azt az igazat, ami velem történt! Minden önarckép tükörből készül, a tükör pedig hideg. Az életem sorát változtató személyek se várják azt, hogy az ő számukra egy homályos vagy színes tükröt állítsak be, vagy a soványak részére kövérítő, kövérek részére soványító tükröt. Minden, amit leírok, megtörtént. Divat az önéletrajzírás. Részemre az enyém is van olyan érdekes, mint amilyeneket mostanában olvastam. Tehát „jobb, ha tőlem tudjátok meg” jelisével, előre! Mint különcknek becézett valaki, a második, sőt a többedik axiomámat is leszögezem itt, röviden.

Második alapelv: mindenről és mindenkiről alkotott elképzeléseim – amelyek alapja a megfigyelés és az ösztönös ráérzés – mindig erősebbek és igazoltabbak, mint a közvélemény. A közvélemény kényelmes és becsapható szorgalommal, álszenteskedéssel, „fasza gyerekeskedéssel” stb. Minden idők közvéleményének megvolt a maga típusa. Ezekből következik az is, hogy a tekintélytisztelet is egészen más alapokra épült fel. Sohasem dőltem be a nagy dumájú, túlbuzgó, szélsőséges elemeknek, és főleg a hivatástudattól dagadó apostoloknak. Ezek a legönzőbb és legembertelenebb egyének, a gőzölgő elhivatottságuk rengeteg gyengeséget takar, és semmibe veszik embertársaikat. A törvény sem szereti, sőt bírálja a demagógiát.

És ezzel élnek a legtöbben vissza, életszabályként állítják eléd, miszerint nem a felkészültség, a csendes és alapos helytállás az igazi – nem tudós kell ide, mondta egyik alkalommal valaki –, hanem „megbízhatóság”. Na, puff! Lehet megbízható egy orvos, ha nem tudja a mesterségét, egy építészmérnök, aki nem ért a statikához, egy darukezelő, aki nem tud darut kezelni? Vagy a költő tévedett, amikor azt írta: „dolgozni csak pontosan, szépen...”? Talán ennyi bevezetőnek. Egy kisvárosi rajztanár ne legyen annyira igényes.

LASSAN ZÁRÓRA LESZ

Tartozás ez az írás. Tartozom azoknak, akik bíztak bennem és segítettek, tartozom azoknak, akik elgáncsoltak, valamint önmagamnak, hogy tisztázzam a kérdéseket. Nem öngigazolás, nem bizonyítvány-magyarázat, egyszerűen ez így volt, velem ez történt. Egyes szám első személyben.

Lassan a záróra felé közeledem, de nem várom meg, amíg záróra lesz.

- Záróra, kérem fizetni! – szól a sovány pincér, és írja... – Volt egy gyermekkor, egy ifjúkor, de úgy veszem észre, két ember életét tetszett elfogyasztani.

- Persze, írja csak!

- Volt tehát egy kettős élet! És ha lesz még valami, azt is írjuk hozzá?

- Kérem! És ez az öné (borravaló).

- Köszönöm, de sajnós, záróra után nem tudom kiszolgálni, Tanár úr!

- És ezt még a zenészeknek, akármilyen rosszul is húzták! Suum cuique²!

MEGÉRKEZÉS

1943. november 3. Nem sokkal múlt éjfél, amikor a Hargita Express átcsatogott a csíkszentdomokosi alagúton és csikorogva fékezett a hosszú lejtőn. Kint holdvilág volt, az ablakra nyomtam a homlokom és néztem a tovatűnő tájat. Hegyek, dombok, az Egyesítő és a Nagyhagymás sziklái sejtelmesen suhantak el a holdfényben.

Akkor „szöktem” el Budapestről. Fáradt voltam, de a határozott cselekedet jóleső izgalma töltött el. „Elszöktem” a főiskola utolsó éve előtt. Elszöktem, mert tennem kellett valamit, valamit, amit én tettem a sorsom irányításában. Harmincegynéhány éve, hogy átültem magamat, kilencszáz kilométerre kelet felé, magam mögött hagyva a várost, amelyben a legnagyobb zűrzavar uralkodott, és ide jöttem Csíkba. Hidegbe, télbe, „primitívségbe”, de nagy, tiszta akaratok világába.

Nem választottam magamnak nagy és világmegváltó célokat, önmagamnak akartam megtalálni elsősorban. És itt, ezen a földön. Tudtam, hogy hideg világ, tudtam, hogy kemények az emberek, tudtam, hogy harc lesz életem végéig. Ez a misztikusan hullámzó domb- és hegység,

2 Mindenkinék, ami őt megilleti!

a holdfényben lebegő kicsi pislogó lámpafények, ködfoszlányok a kanyargó Olt vize felett.

Csíkszereda. Kis állomásépület, de egy nagy terményraktár. Két-három lámpa az épület előtt. A szolgálatos vasutason kívül nem láttam senkit az állomáson. Az épület előtti sáros úton egy fiáker egyes lóval. A ló lógatja fejét, a bakon a kocsis mellére engedte a bajuszát. Mindkettő sovány volt. Odaléptem.

- Kivisz Somlyóra? - kérdeztem.

A kocsis is, a ló is egyszerre rántotta fel a fejét.

- A vonattal jött? - kérdezte vissza.

- Igen.

- Pestről?

- Igen.

- Maga az új tanár?

- Igen.

- Akkor hamar üljön fel, mert az igazgató úr maga elejébe küldött!

Feltettem a bőröndöt háttal a fiákerbe, lebillent a kocsi féloldalra.

A kocsis hátraszólt:

- Üljön a hátam mögé, ezen a felén jobb a fiáker!

Oda ültem pont. Mire a kocsis:

- Híja no, mire vársz?

A ló sántikálni kezdett, a kocsi megindult. Akkor láttam, hogy az ülés pokróca alatt szalmával van kitöltve a párna, amiből kifehérek a szalmaszálak. A kocsis érezhette a csodálkozásomat, mert hátraszólt:

- Csak addig sántál, amíg beléjön. Híja no, hogy a nyüvek a nyakadat ennék meg! A ló patája kockaköveken verte a sánta ritmust, nyikorgott a hintó a hegy felé, de mentünk. Egy kilométer után a ló alább hagyta az ügetést és ismét sétálni kezdett, erre a kocsis közvetlenül rászólt:

- Híja, hogy a nyüvek, bezzeg harapni tudsz!

Aztán amire a Szék útjára értünk, a dacos ló semmiféle nógatásra sem volt hajlandó ügetni, csak sánta lépésben ment. A kocsis pedig a gyenge holdfényben hol a lovat oktatta, hol engem. A Kolonits-háznál (Borcsa tanár úr háza), a fák között megtudtam, hogy egy cseppet sántikál a ló, a hintó is rossz, de mégsem járhat a Csíksomlyói Képezde igazgatója gyalog.

- Ez a felszerelés a tekintély mián szükséges. Sok a tiszt a városban, meg mindenféle anyaországiak, hát gyalog nem járhatunk - fejezte be

többes számban a felvilágosítást. Én is örvendtem, hogy a bőrönd nem került a hátamra, így vonultam be egy rossz hintóval egy holdvilágos, zúzmarás éjjelen a csíksomlyói tanítóképzőbe tanárnak. Zsebemben hivatalos papírok, püspöki kinevezés, minisztériumi beleegyezés. A Képzőművészeti Főiskola 75 éves fennállása alatt ez volt a második eset, hogy utolsó évest elengedtek vidékre állásba. Én is harcoltam érte. Megmagyaráztam egy-két miniszteri-tanácsos úrnak, hogy az utolsó év nagy része próbatanítás és pedagógia. Azt lehet próbálgatni Budapesttől kilencszáz kilométerre is, de a székely tanítócsemetéket nincs aki rajzolni tanítsa. Két hónap kemény kilincselés kellett, amíg az indexemet aláírtam a főiskolán. Egy hónapig úgy csináltam, mint aki a legszorgalmasabb, és amikor megjött a kinevezésem, elbúcsúztam a műteremtől. A búcsúbeszéd olyanféleképpen hangzott, hogy:

- Remélem, nem jár a szátok sokat! Karácsonyra itt leszek, addig csináljatok úgy, mintha el sem mentem volna. Meg kell szokjátok, hogy modern időkben a kilencszáz kilométer nem távolság. Az indexem rendben van, és még kinevezésem is van. Holnap reggel indulok.

- Mutasd, Dió (a Diogenész rövidítése, így hívtak), milyen egy igazi kinevezés!- így a lányok.

- Te most pénzt fogsz keresni? Fizetésed lesz? - kérdezték a fiúk.

- Igen. 150 pengő kezdő tanári fizetés és teljes ellátás, amiért minden harmadik héten hetes subrégens vagyok. Azaz reggel hattól este tízig költök, reggeliztetek, ebédeltetek, délutáni szilencium alatt felügyelek, vacsoráztatok és fektetek. (Azért csak minden harmadik héten, mert három ilyen tanár volt, és hárman váltottuk egymást.)

De ne vágjunk elébe a dolgoknak! A kocsni beállt a Stabiliment udvarára. Hogy mi volt a Stabiliment? A székely vármegye megalakulása előtt (XIX. sz.) Csíkszék adminisztratív központja a képző épületében székelt. Ebből a régi felsőbbbségi tudatból származott a még mindig érezhető feszültség a szeredai és a somlyói polgárok között, le egészen a diákokig. A főgimnázium növendékei lenézték a képezdészeket. Olyan közmondás is volt: „Alábbvaló vagy egy somlyai képezdésznél”.

Petres Feri bácsi fogta a bőröndöt és bevitt az igazgatói lakásba. Ott volt egy úgynevezett szalon is. A szalon egyik sarkában kártyasztalka és egy kétszemélyes rokokó dívány, ami meg volt ágyazva. Egy párna és egy pokróc. Feri bá' valószínűleg a „tisztelet mián” itt már csak mutogatott, hogy addig nyújtózkodjam, amíg a dívány ér, és lábujjhegyen

távozott. Nem számoltam meg a sarkokat, de nem is álmodtam semmit. Fáztam a rövid díványon. Félálomban hallottam a hatórás ébresztőcsengetést az internátusban, hát felöltöztem és kimentem a folyosóra.

AZ ELSŐ NAPOM

Köd, hideg, szürkület. A boltíves nyitott folyosón át ki-be tekergőzött a vastag köd. Az udvar közepén egy kerek kút. Az emeleti folyosóról a sarkon lévő falépcsőn egy kövér fekete reverenda ereszkedett alá. Csúnya fejű pap volt, fiatal, de nagyon elhízott. Szép, gyerekes kék szemei voltak. Egyenesen nekem tartott és megölelt.

- Te vagy az új tanár? A diri mondta, hogy ma megérkezel. Én vagyok az internátusigazgató és a magyar irodalomtanár. Nevem Pellion Ervin³. Gyere, reggelizzünk!

Lementünk a pincébe, s onnan tekervényes katakombákon át a konyhába.

- Róza néni, reggelit a tanár úrnak, meg nekem is!

- Szereted-e a köménylevelet - kérdezte -, mert ma az van?

Szerettem, jó forró volt, a beleszórt pirítóskockákat ropogtattuk, amikor Pellion odaszólt Róza néninek:

- Kicsi kolbászt is hozzon, mert a tanár úr az éjjel Pesttől idáig szaladt!

Róza néni kicsit bizalmasan szólt közvetlen felettesének:

- Tetszett már misézni? Hogy-hogy reggelizik?

- Nem, de most az érkezés öröme nem is fogok.

Milyen pap - gondoltam -, aki a kötelező misét egy fokhagymás kolbászért holnapra hagyja, de nem érdekelt tovább az ügy, hiszen a kolbász az én bensőmet is átmelegítette. Aztán lejöttek a fiúk is háromnegyed hétkor az ebédlőbe, ahol ők is megkapták a köménylevelet, de kolbász nélkül. Két tanár jött velük reggelizni, az egyik bemutatkozáskor azt mondta: Szlavonits⁴, a másik pedig: Sántha Alajos⁵.

3 Pellion Ervin Rudolf (1909-?) római katolikus lelkész, magyar-filozófia szakos tanár Csíksomlyón. A bentlakás régense. 1944-től felfüggesztve.

4 Szlavonits Ferenc a mennyiségtan és természettan tanára 1941-től a csíksomlyói tanítóképzőben, a bentlakás subrégense, ugyanakkor a „Széchenyi István” iskolai szövetkezet vezetője.

5 Sántha Alajos (1914-2013) magyar-német szakos tanár, a csíksomlyói tanítóképző önképzőkörének vezetője, a tanári és ifjúsági könyvtár öre, a bentlakás másik subrégense, az Országos Középpiskolai Tanáregyesület, a Szent László Társulat és

Na, igen, a fiúk! Megnéztem őket egyenként. Nagyobbbrészt háziszöttes kabátot, csizmát, sőt harisnyát viselő gyerekek, kopaszra nyírt kemény ázsiai koponyákkal. Csak az utolsóévesek haja volt kínosan lenyalva, mint ahogy a borjú szőrét nyalja le az anyja, de így is egyik-másiknak folyton felugrott a vége, mint manapság a táskarádiók antennája. Persze ők is élénken reagáltak, és megindult az asztalok között a suttogás.

A morajból csak azt vettem ki, hogy nem tanárnak hisznek, hanem valami „újífiúnak”, akit reggeli után beosztanak valamelyik hálóba. Csak akkor döbbsentek meg, amikor a reggeli végén ők elmentek, mi pedig négyen ott maradtunk.

Fél nyolckor a tanáriba összegyűlt az egész gárda. Pellion, Szlavonits, Sántha már ismerősen. Nemsokára érkezett az „Öreg” is, a Diri, dr. Rajka Géza⁶ és Ferenc Jóska⁷, nem az apostoli király, hanem pedagógia-filozófia szakos tanár. Az első öt szó után ellenszenves lett, mert ontotta magából a demagóg szöveget. Én viszolyogtam a nagyszövegű és magabiztos embertől, aki ölelésre tárt karokkal rohant nekem, könnyezve csókolott és nyálazott össze, aztán leste, hogy ezért a lerohanásért az igazgató elismerően bólint-e, vagy sem. A Dirinek a lecsüngő szája szélére már oda volt nyálazva a csikk, és az orrára eresztett szemüveg fölül Jóska meg is kapta az elismerő szempillantást a produkciójáért. Aztán, mint ítélet, elhangzott a csikk mellől a szózat is.

- Kovács kolléga, remélem jól aludt, hiszen a szállásáról én gondoskodtam. Úgy vélem, Pellion igazgató kartárs a reggelit elrendezte az internátusban. Kovács Dénes gyakorló tanárjelölt a mai naptól fogva intézetünk tanára és internátusi subrégens, amiről Márton Áron

---

a berlini Deutsche Buch-Gemeinschaft tagja. Az 1943-44-es tanévben az Egyházmegyei Hatóság szabadságot engedélyezett számára, hogy külföldi ösztöndíjának felhasználásával Németországban kutathasson.

- 6 Rajka Géza, dr. (Kolozsvár, 1890-?) történelem-latin szakos tanár, a csíksomlyói tanítóképző igazgatója, 1941 júniusától püspöki középiskolai felügyelő, az Erdélyi Róm. Kat. Egyházmegyei Tanács tanügyi bizottságának és közgyűlésének, Csík vármegye népművelési, valamint nép- és családvédelmi bizottságának, a Vörös Kereszt Egylet vármegyei választmányának, a Csíksomlyói Róm. Kat. Iskolák Pénzalapját kezelő bizottságnak és az OMCE Erdély-egyházmegyei kerülete választmányának tagja.
- 7 Ferenc József filozófia-pedagógia szakos tanító intézeti tanár, ekkor az EMKE Csíki Választmánya közművelődési szakosztályának elnöke, Csíkszereda megyei város népművelési bizottságának gondnoka. Nemzetnevelési tárgyú értekezéseket és cikkeket írt különböző folyóiratokba és napilapokba.

püspök úr ökegyelmessége hivatalos átiratban értesített. – Így mutatott be a kollégáknak. – Kovács kolléga első órája, a korszerű honvédelem, az első osztályban lesz. Pellion igazgató úr, szíveskedjék az ajtóig elkísérni!

Csengettek és mindenki felragadott egy nagyméretű osztálykönyvet.

– Na, gyere! – mondta Pellion, és elindultunk.

Az első ajtó volt a folyosó sarkában. A vastag falú épületben az ajtóköz is legkevesebb 80 cm mély volt. Megálltunk az ajtó előtt és Pellion megkérdezte:

– Nem félsz?

– Nem! Szeretem a fiúkat.

Bentről harsány hangok törtek a vastag falon át, mire Pellion megjegyezte:

– Vannak vagy hatvanan.

– Élénkek – mondtam én, mire bentről egy nagy puffanás és felharsanó ordítás volt a bizonyíték.

– Ne siess – mondta Pellion –, szívjam végig! – Mutatta égő cigarettáját, amely már sárgásbarnára füstölődött ujjai között égett, aztán bedobva egy köpöcsészébe, malaclopóján rántott egyet. – Na, sok szerencsét!

Én pedig az alagútszerű ajtócskán át beléptem az elsőéves képezdésekhöz. A hangulat emelkedett volt, a halk ajtónyitást alig vették észre, csak a becsattanásra fordultak arra egyesek. Két lépéssel felléptem a dobogóra, amely szerencsére az ajtó mellett volt, és miután köztem és az osztály között éreztem a katedrát, megnyugodtam, de ők még nem. Folyt tovább a zsinat. Azon tűnődtem, hogyan kezdjem el? Ordítsak még nagyobb, mint a „barátok szelében” és a somlyói borvízzel edzett szittyá torkok? A várható szelídítési produkció reményében inkább a nemtörődöm módszert választottam. Leültem, kinyitottam a könyvet és beírtam az órát. Korszerű honvédelem, ismerkedés, bevezető. Volt egy „hiányzók” rubrika is, erre felnéztem. Határozott állásfoglalásom eredménye az lett, hogy állva is csendesedni kezdtek, és az elvándoroltak megkeresték padjukat. Végül előkerült egy hetes, aki majdnem az asztalra könyökölve bizalmas vigyorgással közölte a hiányzókat: Dorgó, Balázs Bécsi János, majd hátat fordítva nekem kezdte nézni az osztályt, hogy még ki. Felálltam – ő rám nézett –, de szó nélkül mutattam a helyet, ahonnan jelenthet. Vidáman átsasszézott oda, én

pedig attól kezdve csak azt csináltam, amit volt osztályfőnököm velünk. Szembeálltam és egyenként végignézttem őket szó nélkül, mire beállt a csoda. Rájöttek, hogy köszönni kell.

Egyszerre hangzott fel a „Dicsértessék a Jézus Krisztus!”. Ez viszont engem döbbsentett meg, mert rettenetesen korszerűtlenül hangzott. De meg kellett szólaljak végül is.

- Fiúk - mondtam -, korszerű honvédelem órán a köszönés vigyázzállás! A néma és összetett tartás sokkal megtisztelőbb, mintha végigénekelnétek nekem ezt a nem idevaló köszönést. Hogy egyszerre menjen, a hetes majd túlordít titeket egy „Vigyázz!” erejéig. Ismerkedjünk meg! Én Kovács Dénes vagyok, utolsó éves rajztanár-jelölt, a gyakorló tanításokat ebben az iskolában végzem el. Én tanítom nektek a rajzot, a kézimunkát és a korszerű honvédelmet. Ennyi elég, amit rólam tudni kell. Most pedig személy szerint mutatkozatok be!

Olvastam a névsort, az illető felállt és bejelentette, hol élt idáig, azaz honnan kényszerítette a sors ide. Így tudtam meg, hogy az osztályban még Szombathelyről és Újvidékről is vannak tanulók. Körülbelül harminc százaléka Somlyóról és a környező falvakból származott. Közöttük olyan is volt, akinek a gimnázium nehéznek bizonyult, és inkább a képezdét választotta. Ment simán a dolog, zaj sem volt. Így értettem meg, hogy a szeplős Baricz meg Füstös azért ültek egymás mellé, mert remeteiek, hogy a somlyóiak és a pálfalviak mint autochton népesség az első-második padsort uralták, míg a távolabbról származókat kiszorították az ablak felőli oldalra. Csengettek, még két fiú hátravolt a bemutatkozásban, de benyitott Pellion, illetve bevigyorgott. Kiugrott a hetes, elordította a Vigyázz!-t, erre én is elmosolyodtam. Mosolyomra óriási üvöltés volt a válasz.

Ez a tanítóképző állandóan vándorolt. Régen itt volt a székhelye Csíksomlyón, apám is itt végzett. Az új csíkszeredai gimnázium felépítése korszerűtlenné tette, átvitték Kézdivásárhelyre, onnan került vissza. Felszerelése, szertárai mind elvesztek, jóformán semmije sem volt, csak tulipános, kopjafás bútorai világos kékre festve, ahogy egy kolozsvári iparművész a székely bútort elképzelte. Tiszta „völkisch” és „matyaros”. A szelleme is ilyen volt. Dr. Rajka Géza, az igazgató, sváb származású I. világháborús tiszt, aki élt-halt a közös hadseregbeli drillért. Persze ő képtelen volt rá, de szerette volna, ha a tanárai ezt vezetik be. Én az első órámmal zavarba hoztam azzal, hogy a

„Dicsértessék!” helyett „Vigyázz!”-t vezettem be köszönésként. Tetszett neki, de félt, hogy az egyháziak ezért megfeddik. Ferenc Jóska háborgott a legjobban, „Hogy ilyent! Mi lesz, ha kitudódik?”. De én kitartottam amellett, hogy „mindennek ideje van, mint a szalmakalapnak”. A legérdekesebb az volt, hogy a nagyszünetben már az egész képző tudta, és a tanáriban másodszer került megbeszélésre az „ügy”. Az egész azért volt jó, mert rögtön láttam, kire számíthatok. Pellion élvezte nagyon, és feltétlenül mellettem állt pap létére is.

A Diri várta, hogyan alakul a többség, hogy azt pártolja az igazgatói döntéssel. Sántha hallgatott, mint egy diplomata. Ferenc Jóska puffogtatta demagóg érveit az „egyházi iskola” mellett. Végül Szlavonits, a számtantanár félrehívott és odasúgta:

- Gyere a szobámba!

Bementünk, kinyitotta a szekrényét és két poharat vett elő, meg egy üveg szilvapálinkát. Töltött és így szólt:

- Látom, fázol. Míg megszokod a levegőt, mindennap a nagyszünetben szívesen látlak.

- Szervusz!

Koccintottunk és lenyeltem az erős szeszt, tényleg átjárt a meleg. Gyorsan viasszurantunk a tanáriba. Csak Ferenc Jóska kezdte a célzásokat, hogy „egyesek külön utakon járnak”.

Nem említettem Papp Gézát⁸, aki komolyan felkészült zenetanár volt. Kedvenc éneke, amit minden képzős fúj, mint az indulót: „Volt nekem egy kecském, hallod-e, kertben legeltettem, tudod-e?” Gézát különben a zenei szférától semmi sem tántorította el, és a sodrából semmi székely fufang nem hozta ki, csak rövidlátó szemével sűrűbben pislogott, mint egy fülesbagoly. A legfelkészültebb Ő volt közöttünk. Már akkor több zenei tárgyú cikke megjelent. Hogy őt mi hozta ide? Talán Rajka szervezőképessége.

Minden napomat nem fogom ilyen részletesen leírni, ígérem, de ez volt az első. Az „osztályt” is vissza lehet kérdezni. A hetes. Orbán Zoltán ma (1976-ban) a Hargita Megyei Tanfelügyelőségen dolgozik, tiszteletreméltó ősz haja van, de a mosolya ma is a régi. És az első

---

8 Papp Géza (1915–2013) zenetanár, zenetörténész, Csíksomlyón az ének- és zeneszertár óra, az énekvezetője. Az 1943–44-es tanévben a bentlakás egyik subrégense.

padban ülő, kopaszra nyírt fejű Bakó László ma a Hargita Megyei Könyvterjesztő Vállalat igazgatója.

Na, de jött a második, harmadik, negyedik, ötödik óra! Hogy milyen osztályokban, azt már nem tudom. Később, talán a negyedik órámon, történt még valami, ami pedagógiai lélekjelenlétemet igazolta. Rosszul is végződhetett volna, de megúsztam. A második képzős osztályban lett volna órám. Csengettek, mentem is, de itt a katedra az osztály másik végében volt, át kellett menni az egész osztályon.

Sohasem hallottam olyan üvöltést, mint akkor, amikor beléptem az osztályba. „Kicsi a rakás, de nagyot kíván” -t játszottak óriási sikerrel. Vagy tízen voltak egymáson, a többi ezt üvöltve nézte. A padok eltolódtak. Alig-alig értem el a katedrát, amikor felhangzott a hátam mögött egy ordítás. „Új fiú!” Csak egy lépés a katedra! Azt is tudtam, mi jár az „új fiúnak”, mindenki ráugrik, és jól meggyúriák. Ha ügyes, a lábak között kibújik. Ezt mégsem vállaltam. Felléptem a katedrára, és hirtelen szembefordultam az osztállyal. Az ordítás után csend lett, és minden szem az „új fiút” kereste, de én már akkor szembenéztem velük, felemeltem az ujjam, mint az óvodásoknak, mosolyogtam, és félhangosan azt mondtam:

- No-no! Nem új fiú, új tanár!

Még egy pillanatig csend volt ezután, de semmi sem számított, erre is egy hatalmas ordítás volt a válasz, persze az éljenzés ürügyén. Helyükre taszigálták a padokat és leültek.

Az első nap rájöttem, miféle emberek ezek itt, akik tanítók lesznek. A jólneveltségről szó sem volt a jövőbeni tanítók között. A tanítók gyerekei voltak azok, akik Rajka Géza szerint „Von Hausaus”⁹ hoztak valamit magukkal, a többiek szégyellték a jómodort. Azonban, ha kiordíthaták magukat, mint a vadak, akkor nagyon komolyan lehetett velük beszélni. Később rájöttek, hogy hagyom az oxigéncsere illetően gyorsítását. Nem zavart, sőt néha gúnyosan én buzdítottam:

- Na, most lehet, ordítsatok! - megcsillapodtak.

Persze, ez ellentmondott a „pedagógia módszereinek”. Legalábbis első pillantásra, mert egy tanárnak szigorúnak kell lennie. „Példát kell statuálni, kolléga úr, inkább egy egész osztály bánkódjék, mint egy is büntetlenül maradjon, féljenek, rettegjenek, azaz legyen a tanárnak tekintélye!” Hát én ezt nem kerestem. Minden esetben türelmes és

9 Hazulról, a családból.

optimista voltam. Ferencz Jóska kolléga természetesen „jóindulatúan” ezt kifogásolta, lévén ő a pedagógia professzora, és igyekezett elterjeszteni, hogy nem erőskezű, hanem gyenge tanár vagyok. Nem is állt volna jól nekem, hiszen 2-3 év különbség volt a negyedéves képzősök és köztem. A kollégák többi részének született jó pedagógus voltam, mert esetenként más módszert alkalmaztam. Nincsenek csálhatatlan módszerek, csak buta pedagógusok vannak, állította a Pellion-Szlavonits-Sántha vonal. Rajka és Ferencz Jóska pedig a terror és a „mindenki gyanús, aki él és mozog” elve alapján rémisztgették a fiúkat, akik a kedvükért megjátszották az ijedtet. Lábra kapott a hazugság, a nyalás, a besűgás.

Ama bizonyos első nap, amivel olyan sokat foglalkozom, a negyedéveseknél végződött. Hatan vagy nyolcan voltak korengedélyesek, tehát majdnem annyi idősek, mint én. Évek óta komoly rajztanáruk nem volt, csak helyettesítették az órákat, főleg Ferencz Jóska, aki rajz helyett is pedagógia-elméletet adott le. „Nemzetnevelő téziseit” a *Csiki Lapokban* is közölte folytatásokban. A fiúknak előrebocsátottam, hogy az évi kb. 40 óra alatt nem tudom megtanítani őket úgy, ahogyan szeretném, de segítek nekik, ahogy csak lehet. Meghatódtak. Eléggé elhagyatottak voltak gondolataikkal, érzelmeikkel, és még olvasással sem tudták pótolni hiányérzetüket, idejük sem volt rá, mert Ferencz Jóska szóról szóra számon kérte a pedagógiát.

Csodálkoztam, amikor 20 perc elteltével az egyik fiú felállt, és az osztály nevében arra kért, hogy fejezzem be az órát, mert be akarják rendezni a szobámat.

- Hát van nekem szobám?
- Van - mondták -, ott lakott X tanár úr.
- De az igazgató úr adna nekem kosztot és lakást is!
- Annak igen nagy ára van.

Ők arra kérnek, hogy ne fogadjam el. Az első éjszaka szükségmegoldás volt, de a másodikon aludjam a „szobámban”.

- Tessék jönni!

És lábujjhegyen megnéztük. Az ő hálójuk mellett volt egy 6x6 méteres, két ablakos szoba, egy jó cserépkályhával. Asztalt, széket, ágyat, padot, ami nekem megtetszett, úgy szedtük össze a hálóból. A fászládat megtöltötték fával. Azonnal befűtötték, hogy estére meleg legyen. Majdnem elsírtam magam. Húsz perc alatt nyolc olyan

barátom került – parancs és pedagógia nélkül –, hogy egy életre lekötelezve éreztem magam. Micsoda lelki szomjúság gyötörhette őket, és milyen sarlatánság folyt itt a pedagógia nevében! Szalmazsák, pokróc, párna, ágytakaró, mindegyik adott valamit, és még délután is bejöttek rakni a tűzre.

Az igazgató lefittyedt szájaszélén mindig ott csüngő cigarettájával és az állandóan a közelébe faroló „főpedagógusával” a fiúk szemében nem volt vonzó jelenség. A kollégák pedig száműzött lelkek voltak, mindegyik a maga bűnével került az Erdélyi Róm. Kath. Státus által, a számukra kijelölt Szibériába. Én csak Rajka igazgató szervezési ügyességének köszönhető friss erő voltam, akibe nagy reményeket fektetett, de egy nap alatt vége is lett a reményeinek.

Este vacsora előtt bejelentettük Pellionnak, mint internátus igazgatónak – az akkori nyelvjárás szerint „főrégensnek” –, hogy a szoba kész, beköltöztem. Erre Ó széleset vigyorodott és azt mondta:

– Ha a Diri kiadja a csomagodat!

Megvacsoráztunk, és vacsora után döngő léptekkel közelítettem meg az igazgatói lakást. Benyitottam, senki sehol! Egyszerűen behatoltam a szalonba, nem csendesen, hanem a lehető legnagyobb zajjal. De bármilyen nagy zajt is csaptam, egy lélek sem jött elő. Megfogtam a bőrdömb fülét, és feltűnően hangosan távoztam. Hálátlanul.

Húsz perc múlva kicsomagoltam. Ültem a meleg csempekályha mellett, majd jöttem-mentem a szobában tervezgetve, hogy mit kell majd még Kozmásról Panni nénémről felhoznom. Vesztemre tettem. Tíz perc sem telt el, nyílt az ajtó, és megjelent a Diri.

– Kolléga úr! Hogy kerül ide?

Én ösztönösen rávágtam:

– A Főrégens úr tudtával. Mint üres szobába költöztem ide. Úgy értesültem, itt lakott az elődöm, X tanár úr is.

– Milyen jólétesült! – mondta gúnyosan a Diri. – Látom, be is bútorozta szépen!

Szemtelenségem kezdett életre kapni.

– Igazgató úr utólagos engedelmével a házban itt-ott található felesleges bútorokat szedtem össze.

– Szépen összeszedte, de legalább szólhatott volna.

– Az Igazgató úrnak annyi ügyes-bajos dolga van, gondoltam, az én apró ügyeim ne terheljék, hiszen az én érdekem, megoldom én!

- Helyes! Talán igaza van - szólt, áttéve a csikket szája másik szegletébe -, de magát mások segítették, sokan, azt sem tudom, kik, és nekem mindent kell tudnom ebben a házban. Ért engem, kicsi kolléga? Mindent! Csak nem akarja elhitetni velem, hogy egyedül hozott ide mindent?

Tudtam, hogy most a cinkosokat kellene megneveznem, de hallgattam.

- A Régens úr sem tehet semmit egyedül, csak velem együtt. Érti? - végül lelohadt. - Na, maga jól elintézte! Hamar. Ez tetszik nekem. Így fogunk tudni együtt dolgozni, ha ilyen aktív.

Nagy kegyesen jóváhagyta a tényeket. De a túske hegye jó darabig szúrta a körme alját. Kilenc után ismét kopogtattak. Jöttek az utolsó évek, mind papucsban.

- Elment az Öreg? - kérdezték.

- El, de honnan tudta meg, hogy ide költöztem?

- Hát egyszerű - mondta egy kis göndör hajú, fekete fiú, Tankó. - Biztosan sétálni tetszett, és az Öregnek alattunk van az irodája. Elfelejtettük megmondani, hogy éjjel háromig itt ül alul, akkor hazamegy, felkölti a feleségét és mesét olvastat magának, amíg el nem alszik. Azért jöttünk mi papucsban. A Tanár úr sem sokat jöhetett-mehetett itt, mert az Öreg rögtön felszaladt a zajra.

Tankó nagyon élvezte a dolgot, és folytatta is.

- Azt nem kérdezte az Öreg, hogy a fát honnan hozta a Tanár úr? Mert X tanár úrnak is mi loptuk a fát, mivel az Öreg megtiltotta Károly bácsinak, hogy hozzon.

Erre a homlokára ütött és folytatta.

- Persze Károly bácsiról sem szóltunk, látjátok, milyen balfék népvagyatok? - fordult hátra a többiekhez. - Hát, Károly bácsira tessék vigyázni! Petres Károlynak hívják, és ő következik az Igazgató úr után, rang és fontosság tekintetében.

- Tetszik tudni, Bandi bolondozik - szólt bele Székely Karcsi -, de igaz, hogy Károly bácsi itt a hírharang, a szem és minden. Ő az igazgatói tekintély bázisa, felszolgáló és kártyapartner. Nagyszerűen tud preferánszozni és huszonegyezni. Azonkívül ő osztja a fát, de mi annyit lopunk, amennyit akarunk. Bizony, télen hideg van. Különösen az anyaországiakat veszi meg az Isten hidege. Mi Károly bácsitól jobban

félünk, mint az Öregtől, mert amit ő tud, azt az Öreg is tudja. De most úgy hisszük, hogy ezt nem Károly bácsitól tudja, megelőzte a „Fülét”.

A fiúknak tetszett ez a „vihar dióhéjban”. Kiköbözték, hogy mi következik. Az Öreget sérti az ügy. Még ma este letolja Károly bácsit, hogy semmiről semmit sem tud, és nem jelent. Letolja Pelliont még ma este kártya közben, nélküle hogyan mert intézkedni. Megpofozza polgárista lányát, és ordítózni fog a süket édesanyja fülébe.

Tankó belejött, és tovább mondta.

- Ez több mint egyszerű beköltözés, ez honfoglalás volt, Tanár úr, ennek komoly kül- és belpolitikai következményei lesznek. Károly bácsi nem tűri el a letolást, bánatában megiszik egy kupa bort. Róza néni sem fogja ezt szótlánul elviselni, és kelepelni kezd, ezt viszont Károly bá' nem tűri. Ennek pedig borzasztó következményei lesznek. Először is holnap reggel köményleves lesz, aztán az Öreg nyomozni fogja, kik hordták ide a bútort meg a fát. Csak egy megoldás van, kössön gyorsan különbékét a Tanár úr Károly bácsival!

- De hogyan? - ijedtem meg én.

- Egyszerű - mondta Tankó -, Károly bácsi a konyhában van, a maradékból most egészíti haza éléstárát, és eligazítást tart Róza néninek. Én lemegyek, felküldöm azzal, hogy a Tanár úr hívatja. Meg tetszik kínálni egy kis borral.

- De fiúk, se borom, se egy bűdös vasam nincs! Az utolsó pengőimet a Hargita-gyors vitte el. Mintha semmit sem szóltam volna, Tankó csak folytatta.

- Székely behozza a demizson, ti gyorsan hozzátok a fogmosópoharaitokat! Addig nem megyek le, amíg nem koccintunk.

- Hm - kezdtem gondolkodni -, na, lássuk, mi lesz!

A papucsos gárda kisurrant az ajtón, három perc múlva poharak az asztalon, két üres üveg és egy demizson bor.

- Érmelléki, szalacsi, sajátunk - töltötte egy rettentő hosszú, Karcsinak nevezett fiú -, édesanyám minden héten küld tíz litert. Ott mi vizet nem iszunk, rosszak a vizek. Ezen a héten lemaradtunk, jó, hogy meg tetszett jönni, holnap jön a következő szállítmány. Ezt a két üveget megtöltjük Károly bácsinak. A Tanár úr megkínálja Károly bácsit és megkéri őt, hozzon ide mindennap egy kosár fát. A különbözetet, mert az öreg csak egy kassal fog hozni, mi vállaljuk.

Megtelt a két üveg, a fogmosópoharak. Koccintottunk, aztán indultak haza, ki a fogmosópohárral, ki a demizsonnal, Tankó a konyhára. A demizsont elkaptam.

- Hozd vissza, és tedd be a szekrényembe! - Betette, és én bezártam a szekrény ajtaját.

- Jó éjszakát! - mondtam.

Nem értette, homlokát ráncolta, de elment.

Közben megjött Károly bácsi, és a különbéke-tárgyaláshoz kezdtünk. Az első üveg végén kifejtette, miszerint a baj az, hogy a tanári kar mind „jött-ment”, egyiket innen csapták el, a másikat onnan küldték ide. A Tanár úr az első, aki a „miénk”.

- A régens úrnak Vásárhelyen fehérnép ügye volt, azért került ide. Szlavonits dunántúli és kommunistaféle, Sántha nem szenteltette fel magát, de a teológiát teljesen elvégezte. Gyanús! Ferencz Jóska kispap volt, és beleszeretett a feleségébe, különben sem... Papp Géza pedig „zenész” - mondta csüggedten, mintha azt mondta volna, menthetetlen -, de a Tanár úr miénkféle. Na, Isten-Isten! - kezdeményezte a koccintást.

- Hát az igazgató úr miféle? - kockáztattam meg.

Károly bá' hátravetette a fejét, könnyed mozdulattal fordította a pohár tartalmát a szájába, pontosan letette az üres poharat és így szólt:

- Az igazgató? Hát annak is van baja elég. Egy fiát kitagadta, mert festő lett, a lányát férjhez kéne adja, mert vénleány lesz. A kicsikét neveli, az édesanyja földsökét, a felesége nagyothall, s ő igazgatni akar. Valami sváb kell legyen.

A különbéke lényegében megköttetett. Károly bácsi a másik üveget azzal az ígérettel, hogy Róza néni is „nyalint” belőle, elvitte. Az ajtóból visszafordult, és azt mondta:

- Osztán, ha valami baj van, én csak tudjak róla, eligazítjuk az Igazgató úrral! Ha hirtelen engem nem találna meg, Róza ott a konyhában. Neki épp úgy elmondhatja. - Így ismerkedtem a belső renddel és hierarchiával.

Másnap Tankó a lépcsőházban reggeliről jövet álszent képpel sűrűlött hozzám.

- Amit jószoltam, Tanár úr, bekövetkezett. Köményleves volt reggelire. A különbéke sikerült-e?

- Megköttetett - válaszoltam.

Elment. Aznap a vacsorához menet észrevettem, hogy az utolsó évesek kerülnek és még a fejüket is elfordítják tőlem.

- Hozzám! - szoltam rá Tankóra. Kivettem a szobám kulcsát. - Teszel a tűzre, és az utolsó évesek fogmosópohárral, ellenőrzésre jelentkezzenek papucsban, negyed tízkor!

Jelentkeztek. Megértették, hogy minden este kapnak két pohárral. Rácz Karcsi a tulajdonos a következő demizsont is az én szobámban fogja tárolni, és nem az ágya alatt. Tankó állandó jelleggel „személyem körüli miniszter” lett, annyira elbűvölte a diplomáciai sakkhúzásom. Károly bácsi és Róza néni pártfogásukról biztosítottak. Vastagabb lett a tanári asztalon a köményleves. Az igazgató pedig rövid munkauőiesen kiértékelte az „öntevekeny” viselkedésemet, példaként állítva a többiek elé, a szoba szokatlanul gyors berendezéséért. Még helyesebbnek tartotta, hogy este is törődöm a diákokkal. Kihangsúlyozta, hogy nem csak a fogmosópoharakat, de a zoknikat is vizitálni kellene, mert a szájukon kívül a lábuk is elég bűdös. Honnan tudta meg? Pellion nem csinált féltékenységi jelenetet, csak mosolygott a kék babaszeme kajánul.

- Irtó karriert futottál be két nap alatt. Ha így folytatod...

A kollégák igen kedvesen igyekeztek átsegíteni a tanárrá válás gyötrelmein, de én úgy éreztem, nem kellett erőlködniük. Időközben megtanultam, hogy a kezdő tanárt itt - állattenyészto hagyományaik révén -, előhasúnak nevezik, mert az először vemhes tehén az előhasú. Egy tanár örökké nem tanár - azt is megtudtam -, mert csak tíz évig tanít. Ugyanis amíg fiatal, az első tíz évben csak tanul, de nem tanít, a második tíz évben csak tanít, a harmadik tízben se nem tanul, se nem tanít.

Szellemes nagyon, és súrolja az igazságot.

A KÖTELEZŐ VIZITEK

Na, igen, ez is volt. Mert a képezdének, lévén egyházi intézmény, közvetlen egyházi főhatósága és ellenőre a Nagyboldogasszony egyházközség¹⁰ esperese volt, mint az erdélyi püspök „locumtenens-e¹¹”, hogy egészen ki ne maradjunk a középkorból. Személy szerint Gál Tamás¹²

10 Helyesen: Szent Péter Egyházközség

11 helytartója

12 Gál Tamás (1882-1974) 1936-tól csíksomlyói plébános, 1946-tól felcsiki főesperes volt.

esperes úr, akit a somlyói és csobotfalvi tiszteletlen hívei Síró Tamásnak becéztek.

Egy másik esperes viszont, a csicsói, könyvet írt az öregről, *Hargitai lélektorony*¹³ címmel. Hát az öreg lélektorony volt az első, akinél illet levizitálni.

Természetesen az első fizetés után, megfelelő kísérettel – azaz az egész tanári kar, likőrrel felszerelve –, előre bejelentve. Egymás között mi csak Tamás bácsinak hívtuk. „Tamás bátya kunyhója”, a csobotfalvi plébánia, méreténél fogva szükség esetén erdélyi püspökségnek is megfelelt volna.

Ezt a nagyzóló plébániát elődjének köszönhette az öreg, aki mielőtt pap lett volna, építésmérnöknek készült. Az elődnek nagyúri gesztusaihoz megfelelő jövedelem is rendelkezésére állt, mert a századfordulón tizennégyezer hold erdő tartozott az egyházközséghez. Majláth püspököt, amikor az bérmálni jött, midig saját négy fehér lovas hintójával fogadta. Építészeti szenvedélyének viszont áldozatul esett a szép régi templom, román kori részleteit ma csak sejteni lehet, olyan szépen átépítette. Talán szószátyárságnak veszi valaki ezt a sok ide nem illő részletet, de így válik érthetővé az óriási papilak létezése egy kicsi falu közepén. Az egyházközséghez tartozott Zsögöd, Csíkszereda, Taploca, Somlyó, Csobotfalva, Csomortán és Pálfalva.

Tamás bácsi külsőleg hasonlatos volt egy század eleji, barnára fakult fénykép megelevenedett alakjához. A nagyon puritán, csontos arcú, nagy kezű, kefefrizurás öregnek általános műveltsége nem volt, de gyermeki hittel hitte azt, amiből élt.

Rövid reverendiát háromnegyedesnek csúfoltuk magunk között. Az egész nagy paplaktól csak egy kicsi sarokszobát lakott, alatta volt a konyha. Volt egy vén szakácsnője is, az igen erélyes és pattogó Kati néni, de főzni, azt tudott!

Érkezésünkkor olyan székelő szagok csaptak fel a konyhából, amilyeneket éhes diákorrom töltött káposztának és csörögéfánknak szimatolt. Jó jel volt! A szertartás illő kopogtatással kezdődött, majd sorban bevonult a tanári kar, a legvégére maradtam én. Mindenki kezét fogott

---

13 A lexikonok szerint a *Hargitai lélektorony* című mű Búzás Gergely (Gerő) (1904–1987) plébános, író munkája. Búzás Gergely szolgálati helyeként a forrásokban nem szerepel Csíkcicsó (Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári [erdélyi] főegyházmegye történeti papi névtára*), ekkor Csíkcicsóban Búzás Imre esperes szolgált. A hasonló vezetéknevből eredhet a tévedés.

az Öreggel, engem pedig a legidősebb kolléga mutatott be, mint új tanárt.

- Na, Isten segítse, kicsi Tanár úr! - ölelt Tamás bácsi a hasára, és utána, paposan, jobbról-balról arcon csókolt. Így aztán leültünk, és az Öreg előszedte a már készenlétbe helyezett poharakat. Rólam több szó már nem esett, mert kézbe vették a kártyát, és kezdetét vette az ünnepi preferánsz. Ez az egyetlen érdekelte az Öreget a „magas” kultúrából. Lepattant róla Bartók és Kodály zenéje, félt minden szocialista gondolattól, de ragaszkodott mindenhez, ami régi. Felújította Gyergyóalfaluban és Somlyón is a lóhátas határszentelést. Teljes papi díszben a lovascapat élén járta be a határt tavasszal, és intonálta:

- Áldd meg, Uram, a vetéseket!

Persze, az ő lovai sokkal jámborabbak voltak, mint elődjéé. Kati nénin kívül volt még egy kocsisa is, aki egy személyben kántorként és könyvelőként is működött.

Kártyázás közben az Öreg döngetni kezdte csizmája sarkával a szoba padlóját, amire Kati néni - ismerve a jelet -, két percen belül hozta a bort. Később a töltött káposztát is hasonló gongütéssel rendelte fel. Mária harangszókor pedig letette a kártyát, keresztet vetett és rázendítette:

- Az Úr anyala köszönté a Boldogságos Szűz Máriát...

Senki sem gondolt arra, hogy 1943-at írtunk, hogy túl a Kárpátokon mi történik. Itt felújult a középkor, vastagon és sötéten lepett be mindent a bigottság. Látszólagos béke honolt. Tamás bácsi nagyon keveset törődött Hitlerrel, a bolsevizmustól rettenetesen félt.

Természetesen a klastromban is leviziteltem p. Pap¹⁴ kíséretében, aki a hit és az erkölcs tanára volt. A klastromban egészen más szellemiség élt, mint a plébánián. A klastrom közösségében nagyon is tájékozottak voltak minden kül- és belpolitikai eseményről.

Volt a hivatalos rendi álláspont, de az atyáknak is megvolt a maguk véleménye. Nem voltak sokan: házfőnök (guardián) p. Hajdú Leander¹⁵, helyettese p. Philibert¹⁶, valamint p. Köllő Bonifác¹⁷, és a fent említett

14 P. Deésy Ipoly Sz. Ferencz-rendi tanácsos és a csiksomlyói rendház helyettes főnöke az 1942/43-as tanévben lett a tanítóképző hittanára. Kérdés, hogy róla van-e szó. Pap nevű tanár ekkor a tanítóképzőben Papp Géza zenetanáron kívül nem volt.

15 P. Hajdú Leánder OFM (1911-1987) plébános, házfőnök.

16 P. Philibert ? - nem találtam róla adatot. Ebben az időszakban P. Deésy Ipoly volt a helyettes rendházfőnök.

17 P. Köllő Bonifác OFM. (1908-1981) a kósteleki templom építetője.

kollégám, p. Pap, valamint még 3-4 laikus testvér. P. Hajdú Leander jenőfalvi székely volt, aki Münchenben végezte a teológiát, és művészettörténetet is ott tanult. Külsőre zömök, szőke, egészséges, aki le sem tagadhatná jenőfalvi születését. Hyperintelligens. Szerintem egyike a csikszeredai keveseknek, akiket tiszta fejűeknek neveznék. Furcsa és félelmetes volt számomra ez a nagy felkészültségű ember a tisztánlátásával és a szerénységével. Ennek ellenére olykor a jenőfalvi bicskás vér is előntötte az agyát. Olyankor elvörösödött, és látszott rajta, hogy fékezi magát. Tudott csúfondáros is lenni, nekem ilyenkor tetszett a legjobban. Különösen szép, férfias énekhangja volt. Igen szívesen hallgattam, amikor rázendített kedvenc dalára, a „Szeredai temetőben kinyílt egy eperfa”-ra. P. Philibert felsőháromszéki volt, p. Bonifác pedig gyergyói.

A vizit preference-ba torkollott, akárcsak a plébánián. Ez a kártyázás számomra a végzetet jelentette. P. Leander engedélyt adott, hogy a földszinti szobában elhelyezett múzeumi anyagot¹⁸ átnézzem.

Az anyagot még Rajka Géza rakatta át a tanítóképző épületéből a klostromba, miután a kőművesek és más mesterek már elhordták a pénzgyűjtemény meg a bronzbalták egy részét, hogy forrasztópákának használják. Egy kora vaskori csészét Rajka használt hamutartónak. Amikor már a képezdészek kezdték magukat ezzel-azzal felszerelni, akkor Rajka is belátta, hogy jobb helye lenne a gyűjteménynek a klostromban. Látva lelkesedésemet, p. Leander a könyvtárat is megmutatta, és abba is beleegyezett, hogy a múzeumi anyagból egy látogatható raktárt rendezek be.

P. Leander volt a csíki keresztapám. Ő nevezett először „Déneskének”, s ez maradt a nevem egy évtizedig a tanítványaim között is.

A HARMADIK VIZIT

A templomon túl egy félig kész épület várta befejezését. Már messziről látszott rajta, hogy Kós Károly tervezte. Itt működött a KALOT Székely Népfőiskola, p. Philibert atya átvitt bemutatni.

Recsegő falépcső vezetett fel az emeletre, ahol volt egy tágas előtér, az ajtókon ilyen-olyan feliratokkal: fiúháló, iroda, faragóműhely. Végül megálltunk az igazgatói lakrész feliratú ajtó előtt. Azt gondoltam, hogy

---

18 A Csíki Székely Múzeum első kiállítása 1930. június 6. és 10-e között tartott nyitva Csíksomlyón.

úgy lesz, mint Rajkánál, hogy a fél földszint igazgatói lakosztály, de nem, csak egy hatszor hatos szoba volt az egész. Az egyik sarokban könyvespolc, előtte kékre festett tulipános íróasztal, középen pedig egy nagy Gál Ferencné¹⁹ szőnyeg. Két, parasztosan vetett ágy csergével, keresztzemes párnákkal, imitt-amott kicsi faragott székek.

A puritán népi miliőben jelentkezett egy csizmás, kerek képű, bajuszos férfi:

- Szervusz! Magyar Feri²⁰ vagyok. Végre, hogy hozzánk is eljöttél, már nagyon régen vártunk!

Ő volt a népfőiskola igazgatója, Rozsnyó környéki, cseheknél nevelkedett fiú. Foglalkozása tanító, újságíró. Magyar Feri gyorsan rátért a lényegre, a főiskolának rajztanárra van szüksége. Az a kikötés, hogy az illető a népi műveltség teljes birtokában legyen, azt adja tovább. Húsz fiút kellene rajzolni és festeni tanítani.

A főiskola önellátó. Havonta egy vagon bútort kell leszállítaniuk. A bútor ellenértékéből veszik a nyersanyagot, fedezik a fiúk élelmezését. Ha elvállalom a tanítást, havi 100 pengő lesz a fizetésem, és szabad könyvvásárlási folyószámla a központi antikváriumban, fele részben az iskola, fele részben a magam számára.

Elöttem Szervátiusz Jenő és Kósa Huba tanítottak. Tudni kell, hogy a KALOT mozgalmat a jezsuiták irányították.

Egy hónappal később Rajka ismét elkapott, Károly bácsival idéztetett be párnázott ajtajú irodájába. Kijelentette, hogy ő, mint igazgató, határozottan ellenzi a KALOT-nál való ténykedésemet, nem is ad rá engedélyt. De Magyar Feri megkereste a jezsuitákat, azok megkeresték az erdélyi püspököt, Márton Áront. Érkezett a levél Rajkának, hogy ne avatkozzék be a főiskola ügyeibe, és ne akadályozza a munkát, inkább kapcsolja be a képezdeszeket is.

- Soha - mondta Rajka -, nem nevelünk földosztó tanítókat! Nem kell népi műveltség! Értsd meg, nem nevelhetünk intézményes parasztokat! Ismered a KALOT programját? - „Földet minden nincstelen parasztnak!” - Te nem tudod, hogy az egri érsek kitiltotta az egész szervezetet?

19 Gál Ferencné Sántha Julianna (1902-1953) népművész, szövéasszony, a székely festékesek szövésének egyik felelevenítője, a székely festékes képek, a „székely gobelin”, és a „képszőnyegszövés” úttörője volt.

20 Magyar Ferenc (1916-2000) újságíró, szerkesztő, a csíksomlyói KALOT Népfőiskola igazgatója 1940-1944 között.

- Kicsoda - kérdeztem én -, Czapik Gyula²¹?
- Neked nagybátyád, hogy per Czapik Gyulázod?
- Nem, de úgy hívják.
- Akkor te a püspök urat is úgy aposztrofálsz, hogy Márton Áron?
Pedig ő Kegyelmes Püspök Úr!

- Úgy. Az én megszólításomtól nem lesz kisebb a tekintélye, és a püspöksége sem vetköztette ki őt mártonáronságából!

- Déneske! Ne politizálj! Intézetünk tanárainak ez szigorúan tilos.

- Igazgató úr! Czapik Gyula káplán korábban tucatjával írta a „földosztó” cikkeket. Most, hogy egri érsek lett, és neki is jutott 75 ezer hold, azt már nem osztja. Esetleg a másét. Viszont a frontra induló katonáknak földet ígérték. Azt is helyteleníti az igazgató úr?

- Ezek között a falak között csak a tudomány lehet. Én újból figyelmeztetek. Különben milyen kapcsolatod van a *Magyar Élet* kiadóval?

- Könyveket rendeltem onnan, amelyekre szükségem van.

- Azt hittem, szocialista vagy!

- Semmilyen „ista” nem vagyok! - vörösödtem el. - Eszembe jutott, hogy régen várok már egy csomag megrendelt könyvet. Vajon hol akadt el?

Ekkor az öreg lenyúlt az íróasztal mellé és elővette a csomagot.

- Igazgató úr, kikérem magamnak, hogy a postámat ellenőrizze és visszatartsa! Azt is kikérem, hogy beleavatkozzék a szabadidőm felhasználásába!

- Ó, fiam - folytatta az öreg más hangnemben -, ha tudnád, hogy az igazgatónak milyen piszkos ügyekkel kell foglalkoznia! Persze, így elveszíti az ember a környezete szimpátiáját, barátait.

- Mehetek, igazgató úr?

- Na, menjen, de jobb, ha rám hallgat!

NEM LEHET AZ EMBER FÁBÓL

Ablakom alatt egy földszintes épületben működött a Kaláka nevű népfőiskola hároméves háztartási tanfolyama. Vezetői a Szociális Missziós Nővérek, népiesen a szürke nővérek voltak. Mózes Sanyi utolsó éves képzős járt oda éneket tanítani. Tőle üzenték, szeretnék, ha rajtot tanítanék az intézményükben. Ellenálltam, mert számomra teljes igazgatói tilalom volt más iskolákkal szemben, különböző büntetések kilátásba helyezésével.

21 Czapik Gyula (1887–1956) nyomdász, veszprémi püspök, majd egri érsek.

Mivel akkoriban nyitott felső ablak mellett aludtam, egyszer arra ébredtem, hogy az ablakon át egy hógolyó vágódik a szoba közepébe és ott szétrobban.

A második jól célózva az ágyamra esett. Kiugrottam, de az ablakhoz érvén csak kettős sorban menetelő, lehajtott, copfos fejeket láttam, ahogyan az apácáknál elő volt írva. A hódobálás a többi napon is folytatódott, addig, amíg ki nem találtam, kik voltak a dobálók. Azután már nem csinálták, mert nem volt érdekes.

Egyszer Mózes Sanyival én is átmentem egy énekórára. Mindig jelen volt felügyelőként egy apáca. Látogatásomkor a szolgálatos nővér éppen magyar dolgozatokat javított. A katedra mellé ültem, és segítettem a dolgozatokat javítani.

Közben egy papírlapra ráírtam, „Teri, a zsebemben lévő almákat tegye X, Y, Z párnája alá!” Terit kihívtam a katedrához, eléje tettem a füzetet, és mutattam, milyen hibákat követett el a dolgozatban. Közben az ujjammal a fenti szövegre böktém, és megkérdeztem, megértette-e? Bólintott, hogy igen, és amikor a helyére ment, a hátsó falon lévő kabátok közül az enyémből kivette az almákat. Este, lefekvés után felcsendült az ablakom alatt:

- Köszönjük, jó éjszakát!

Nos, az éber apácák figyelmét semmi sem kerülhette el. Óvást emeltek ellenem, és az igazgató párnázott ajtajú irodájában nyilatkozatot kellett adnom, hogy a sűrke nővérek intézetébe többé a lábamat sem teszem be.

Elterjedt a pletyka, hogy nősülök. A hír nemcsak a Státushoz, hanem a rokonsághoz is eljutott. Felhördültek a hírre a Státus és a rokonság is. A Státus nem kedvelte a nős tanárokat, mert az el- és áthelyezésükkel sokkal több volt a gond, és nem utolsósorban a nőtlen tanár potenciális kérő is. Az erdélyi rokonságnak pedig finom, iskolát végzett leány kellett volna feleségnek. Az alsó határ „legalább egy jegyző lánya” lett volna.

BUDAPEST

Elutaztam vizsgázni Budapestre. Az ottani tartózkodás semmi különöset nem tartogatott számomra. Lótás-futás, rajzok elkészítése, vizsgák stb.

Na, igen! A Szürke Nővérek ott is utolértek! Egy napon este a SZEFE (Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesülete) menzáján, ahol vacsoráztam, megjelent Zakariás Flóra²² nővér, és felkért, hogy táncoljak székely férfitáncot nekik, ill. a háztartási alkalmazottaknak. Megígértem, bár éreztem, hogy nagyon ki vagyok merülve. Annak ellenére, hogy előre megegyeztünk, a zenéről mégsem gondoskodtak. Így aztán olyan lett, mint ahogy női lallallára táncolni lehet. Ettől függetlenül megtapsolták, sőt, megújrzták.

Ott tűnt föl két sor leány, szinte mind egyformák, karba tett kézzel ültek, mint valami szobrok. Egyszerűen édesek voltak, hogy ezt az elcsépelet jelzőt használjam. Kérdeztem a nővéreket, hová valósiak a lányok? Megtudtam, lövéteiek. A görög kariatidák nem olyan kedvesek és erősek, mint ezek a karba tett kezű, hosszú hajú „galambok”.

De majdnem kihagytam a főiskolát. Hát a műterem a régi volt. Ők sem dolgoztak többet, mint én. A háború miatt akadozott az ellátás, babon és krumplin éltek a Múzsák fiai. Húst csak egy héten kétszer kaptak, de az is kisütött ló-parizer volt. Kósza hírek keringtek. Sokakat elvittek katonának, mások egyszerűen eltűntek, mint Vida Géza²³.

A kollégák nagyon örvendtek nekem, megemberesedtem – mondták. „Dióka, maga olyan férfias lett.” – Így az elsőéves kislányok, és egyre többen kezdtek velem foglalkozni, de sajnos, nem volt időm rájuk. (A főiskolán – mint már említettem – Dió volt a nevem a Diogenész-ből). Úgy éreztem, hogy én mellettem – aki már „igazi” tanár vagyok – ők még kicsit gyerekek. Ha be is mentek gyakorlótanításra, ment velük egy tanár is, aki a hátsó padból figyelte, ill. csendes kárörömmel szemlélte, mint készítik ki a pimasz tanítványai a tanárjelöltek idegeit. Nekem igazi tanítványaim voltak, és nem jött be velem senki az órára. Ez a magamra utaltság jó volt. Szóval életszagú voltam. Jót tett nekem a Róza néni kőménylevelese is, meg a fogmosó pohárból ivott szilágysági bor. És sok minden egyéb...

Két hét elteltével kezdtem „haza”vagyódni. Hiányzott Bakó Lacika kopaszra nyírt feje, Orbán Zoli mosolya – amit mérgesen pimasz vigyornak minősített az ember –, a hátsó sorok basszusba hajló suttogása, a kis Ráduly és a többiek.

22 Zakariás Flóra szociális testvér, az Ezer Székely Leányok Napjának egyik életrehívója, a csíksomlyói Székely Leány népfőiskola megszervezője 1941-ben.

23 Vida Géza (1903–1980) nagybányai szobrászművész. 1942–1944 között Budapesten tanult.

A KALOT-tól biztosított keret terhére könyveket vásároltam. Egy láda művészettörténeti könyvet küldtem haza Csíkba, de már a könyvesboltok is, hasonlóan, mint a vendéglők és menzák, csak a legszükségesebbeket biztosították.

Jó könyvet alig lehetett találni. Ennivaló sem igen akadt Pesten. Egy évvel ezelőtt még sütőkkel is jóllaktunk az utcasarkon. Eltűntek, akárcsak a gesztenyés nénik.

Az Andrassy utcai Lukáts cukrászda (szemben volt a főiskolával) sem árulta már a törmelékcokoládés nápolyit, ami tejjel éveig fő elede-lünként szolgált.

A kollégium adta még a tejet, de hát mi az a napi egy liter tej? Bizony sokszor gondoltam a somlyói tanítóképző reggeli köménylevesére, mert itt sokszor még délben sem jutott olyan.

A főiskola tanárai jóformán észre sem vették, hogy nem vagyok jelen. Igaz, egyesek előre be voltak avatva, mint Feig Aladár²⁴, Molnár Ernő²⁵, Dénes Jenő²⁶. A többi tanárt nem is nagyon érdekelte a mi közvetlen életünk. Rudnay Gyulának²⁷, a mesternek nem mertem megmondani, hogy egy ideig távol maradok. Rudnaytól nagyon fájt az elválás, mert ő volt, akitől a legtöbbet kaptam. Nemcsak mesterséget, hanem emberséget is. (A titkári hivatal a miniszteri átírat alapján tudomásul vette, hogy én vagyok a második a főiskola 75 éves fennállása óta, aki az utolsó évet „kint az életben” töltheti.)

Rajka, az igazgatóm még Pestre indulásom előtt különböző megbízásokkal látott el. Egy olyan öngyújtó javítását bízta rám, ami már az első világháborúban is vele volt. Megadta a Nagymező utcai trafik címét, ahol ő az öngyújtóját javíttatni szokta. A trafikos nem akarta elfogadni.

- Dobja el, Uram! Olcsóbbat vehet aranyból, mint amennyiért én meg tudnám javíttatni. - Próbáltam elmagyarázni neki, kezdő tanár vagyok, és ez az igazgatóm öngyújtója.

- Tudja, mit jelent ez nekem? A karrieremet! - kétségbeesetten gyözködtem, amíg elfogadta.

---

24 Feig Aladár - nem találtam róla adatot.

25 Molnár Ernő (1891-1976) római katolikus pap, művészettörténész, főiskolai tanár, festőművész.

26 Dénes Jenő (1909-1989) műtörténész, restaurátor, főiskolai tanár, festőművész.

27 Rudnay Gyula (1878-1957) festőművész, grafikus, rézkarcoló, főiskolai tanár.

- Hogy mik vannak! - mondta a trafikos. Undorral sóhajtott és betette a fiókba.

Indulás előtt visszamentem, és kérdeztem, készen van-e a gyűjtő.

- Nem visz rá a lélek, Uram! Ilyen hitvány darab még nem járt a kezemben.

Én újfent győzködtem, és ő kelletlenül adott egy újabb határidőt.

Rendbetettem az ügyeimet, elbúcsúztam Budapeستől, a főiskolától, a kislányoktól, a háborús nyomorúságtól, és hazajöttem, de öngyűjtő nélkül! A Diri minden cigarettagyűjtáskor rám nézett, vagy ha nem voltam jelen, akkor rám gondolt.

Nézett bús, guvadt szemével, és sóhajtott.

- Mennyire hiányzik az öngyűjtóm! Olyan nincs is több! - Nincs, gondoltam én, így mondta a trafikos is, ilyen vacak nincs is több!

Egy este a Diri behívott az irodájába, és az öngyűjtővel kapcsolatban két dolgot jegyzett meg. Elsőként azt említette, hogy mást várt egy olyan embertől, akinek ő tette lehetővé a főiskola befejezését, és akit hónapokra elengedett Budapestre.

Másodikként szóvá tette, másra számított olyantól, akinek a nagyapját Edmund Schuchnak hívták, és „felsőbbrendű vér csörgedezik az ereiben”. A végén már majdnem sírt, én pedig dühöngtem.

Pellion kollégám csak kacagott ezen az egészen, ivott, végiggurultak a reverendáján a borcseppek.

- Látod - mondta Pellion -, az embert a társadalomban különböző klikkek és érdekkörök csábítják. Te alig jöttél ide, az igazgató máris aligazgatót akart belőled nevelni. Elcsábított a faragó iskola, és verekedtek érted a Szürke Nővérek. Azt sem csudálnám, ha a ferences barátok felkérnének, lépj be közéjük. De csak egy igaz barátod van, és az én vagyok! Ott vannak a könyveim, olvass és töltdögess a poharadba időnként, mert - emelte fel az ujját - neked csak egy kiutad van, ha egyik bulihoz sem csatlakozol! Mondom pedig néked - és paposan kezdett beszélni, mintha az evangéliumot olvasná - bizony, bizony, mondom néked, amíg kártyázni meg nem tanulsz, nem is lesz nyugtod a földi életben. Mert itt kártyázik maga az Isten is, nem kevésbé földi szolgálói. Mert kártyázik az esperes, kártyáznak a barátok, kártyázik a szubrégens, és kártyáznak a diákok. S ha azt hiszed, hogy a nagy bőrpárnás szoba embere, meg a puritán Magyar Feri nem kártyáznak, akkor nagyon tévedsz. De hát Istennek Báránya! - folytatta a profán

prédikációt. – Mit is lehetne Csíksomlyón csinálni egyebet, örökké csak nem alhatunk és ehetünk? És ha Isten rendelése szerint el is kapunk egy-egy fehérrépet, az sem tart örökké. Egyébként egymásnak mit is mondhatnánk szebbet, mint amit az Úr mondott Ádámnak a paradicsomban, hogy „passz”? Te pedig bűneid bocsánatára – mivel megismerted az igaz béke forrását, de vonakodsz és húzódozol előle, nem akarsz kártyázni – töltsd meg emez öt poharat egyenként, hogy enyhítsük szomjúságunkat e földi lével, ami szintén Istentől származik. Na, osszatok, de gyorsan! – nyúlt a lapok után, és engem a csoda ölt meg, hogy emberbe ennyi ellentét szoruljon bele.

Nagy könyvtára, széles műveltsége van, összeszedte Dsida Jenő kiadatlan verseit, és esszét is írt róla. És miért küldték Vásárhelyről ide? Mert egy ilyen pap, akinek lelki, szellemi és irodalmi tartalomban gazdag prédikációi feltűnően modernnek, egy ilyen pap városra való! Mit véthetett és ki ellen? Vagy talán rá is bíztak egy öngyújtót? Lehet, de ez már titok marad.

GÁL FERI BÁCSI

Hogy egyáltalán Somlyón ragadtam, azt három embernek köszönhetem. Nagy Imrének²⁸, aki először maga helyett a múzeumi gyűlésbe küldött, Márkos András²⁹ szobrászművész kollégámnak, aki biztatásával segítette elképzeléseimet, és Gál Feri³⁰ bácsinak. Nála mindig higgadt, apai tanácsra, jó szóra és művelt, színvonalas baráti társaságra leltem. Ő, személyében nem volt művész, mégis egész művészgenerációkat vonzott magához. Szelleme, fejlett ízlése és jó ítélőképességgel odavetett egy-két találó megjegyzése megnyugtató hatással voltak bárkire. Korának legjelesebb művészeit, mint Aba-Novák Vilmost³¹, Barcsay Jenőt³², Nagy Imrét, Szervátiusz Jenőt³³ (mindenkit felsorolni nem tudok), nemcsak személyesen ismerte, de valamilyen formában segítette is. Legtöbbször a gyűjteményeiről ismerik, pedig ő nem

28 Nagy Imre (1893–1976) festő- és grafikusművész, művelődésszervező, a Csíki Székely Múzeum egyik alapítója.

29 Márkos András (1919–1972) szobrászművész.

30 Gál Ferenc (1895–1973) műgyűjtő, pedagógus, tisztviselő. Részt vett a Csíki Székely Múzeum első kiállításának megszervezésében, később vármegyei népművelési titkár lett.

31 Aba-Novák Vilmos (1894–1941) festő, grafikus.

32 Barcsay Jenő (1900–1988) festő, grafikus, művészpédagógus, tanár.

33 Szervátiusz Jenő (1903–1983) szobrászművész.

műveket gyűjtött, hanem barátokat és ismerősöket. Az utóbbi hatvan év képzőművészetét felölelő gyűjteménye barátok személyes ajándéka-ként jött létre.

Hogyan? Minden Pálfalván kezdődött, a szülői házban, az édesanyjánál³⁴. Erdélyi József³⁵ visszaemlékezéseiben nagy szeretettel említi Feri bácsi édesanyját, aki a fogarasi várfogságból szabadult költőt feltáplálta. Egy ilyen családban a segítőkészség magától értetődő.

- Ezt így szoktam meg otthon, és nem tudok másképp élni - mondta Feri bácsi. - Az embereknek humanításra van szüksége, még inkább a művészeknek. A művészt az alkotás kínjaiért kárpótolja, és újabb alkotásra ingerli az, ha érzi, hogy mindezt nem hiába tette. Ez a siker! A siker sokakat megszedít, és elfelejtik, hogy a közönség is alkotórésze a művészetnek. Tudod, a nagy magányosok, a nagy „bölények” néha nagyon unják a magányukat. Nagyon sebezhetőek és érzékenyek.

Aztán hirtelen megkérdezett.

- Mít csináltál ma? - elővette a mappát Nagy Imre régi tollrajzaival. - Tetszik ez neked? Ez én vagyok. Ez itt édesanyám, ez itt Ferike fiam, aki meghalt. Gyergyóban van eltemetve. Szervátiusz Jenő csinált föléje síremléket.

Ült velem szemben az asztalnál, és meg sem moccant, csak a füst szállt körülötte. Olyan volt, mint egy faragott keleti bálvány, mint Ady Endre, barnán, füstösen. Egyszercsak megszólalt.

- Juliska! Itt van Dénes, hozz valamit! - Hiába tiltakoztam, a pálinka vagy a liter bor mellé még hozott ennivalót is.

- Tudom, hogy vacsora után van, de az internátusi vacsora után még lehet enni valamit - mondta Juliska néni.

Máskor én vittem a bort.

- Jó, hogy hoztad, megisszuk! - persze, mikor elfogyott, hozta a magáét. Míg iszogattunk, vallatott és oktatott. - Ha ég a lámpa az ebédlőben, mindig bejöhetsz - mondta. Bizony, az éjfél hetente egyszer-kétszer ott kapott.

Egyszer szóba került az államvizsga-dolgozatom.

- Miről írsz? - kérdezte.

- A székely festékes szőnyegről - feleltem.

- Na, ajánlom figyelmedbe Juliska nénéd tudományát. Udvarolj egy cseppet neki, hátha elmondja.

34 Gál Józsefné csikpálfalvi Kovács Erzsébet (1871-1948).

35 Erdélyi József (1896-1978) Baumgarten-díjas költő.

Úgy hozta a véletlen, hogy egyszer Juliska nénémet is szóra bírhattam. Általában soha semmit nem mondott magáról.

- Hát igen, szerettem szólni. Itt vannak egy albumban a terveim, de csak egy részük, az asszonyoknál maradt a többi.

Egy alkalommal megkérdeztem Feri bácsit, hogy tanító ember letére hogyan tudott ennyi szobrot és képet összegyűjteni?

- Értsd meg, fiam, a képek egy részét Juliska nénéd szötte és főzte össze!

Juliska néni nagyon szépen, finoman rajzolt, és kiegyensúlyozottan komponált. Színezésében egyenesen klasszikus volt, ugyanakkor mérséken kísérletezett és újított. Szőnyegei Szervátiusz Jenő szobraival együtt voltak kiállítva. Nem csoda, hogy Aba-Novák Vilmos és más rangos művészek egy-egy képet adtak a szőnyegeiért. Juliska néni segített az államvizsga-dolgozatomban. Egy délután elvittem hozzá az addig összegyűjtött anyagomat. Menaság, Pálfalva, Kászon és a bukovinai székelyek szötteseit.

Nemcsak a tanácsaiért voltam hálás neki és a melegségért, amit tőle kaptam, hanem azért is, amit a köznek adott. Lehet, hogy csak énutánam 40 évvel történik meg az ő munkásságának a feldolgozása, de tartozom neki azzal, hogy felhívom a következő generáció figyelmét a vele szemben fennálló tartozásunkra.

Sokat beszélünk Gál Feri bácsival a múzeum dolgáról is. Tőle tudom, hogy a múzeum szervezői Bányai László³⁶, Domokos Pál Péter³⁷, Gál Ferenc, Nagy Imre és Vámszer Géza³⁸ voltak.

- Hogyan lehetséges, hogy bár épület is volt, társadalmi igény is volt, mégsem lett semmi a múzeumból? - kérdeztem. Előbb lehunyta a szemét, nagyot szívott az öklében levő szipkából, kifújta a füstöt, és nevetve mondta: - Hallottál te valamit a turáni átokról? Nahát, ez az volt! Ennyire különböző felfogású emberek ritkán szövetkeztek egy cél érdekében. Bányai (Baumgarten) akkor illegális kommunistaként a gimnáziumban tanított. Nagy Imre festő és független. Vámszer az

---

36 Bányai (eredeti nevén Baumgarten) László (1907–1981) Csíkszeredában középiskolai tanár, később közíró, történész, antifasiszta ellenálló, nemzetgyűlési képviselő, egyetemi tanár, miniszterhelyettes (1956–58).

37 Domokos Pál Péter (1901–1992) tanár, művelődésszervező, néprajz- és népzene-kutató, 1936-1938 között a Római Katolikus Népszövetség titkára, a szöttes mozgalom egyik elindítója, a Csíki Székely Múzeum egyik alapítója.

38 Vámszer Géza (1896-1976) rajztanár, néprajzkutató és művészettörténész, 1929-1941 között a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium tanára, a Csíki Székely Múzeum egyik alapítója.

örökös szervező, rajta fordult mindig az ajtó sarka. Domokos Pál Péter zenész, népzenekutató, aki nagyon féltékeny volt fő kutatási területére, Moldovára. Én voltam közöttük a csitító. Nagy Imre azt mondta, legyen már végre valami, de a szervezőmunkát nem szerette. Bányait inkább mint szociológiai kérdést érdekelte a múzeum. Domokos Pál Péter csak Moldovát bújta, így Vámszer egyedül maradt minden szervezéssel. Az indulás szép volt, de nem volt, aki folytassa, és a hozzáértés is hiányzott. Mindenki mindent gyűjtött. Miután 1940-ben Vámszer Gézát és Domokos Pál Pétert érdemeik elismerésül Kolozsvárra helyezték, itt hagytak csapot-papot, múzeumi anyagot, mentek a jó állás után, Bányai pedig átkerült a határon túl, Dél-Erdélybe. Nagy Imre és én, mi maradtunk. Látod, innen mindenki elmegy, aki teheti! Olyan ember kellene, aki itt akar maradni!

Először itt találkoztam nála a „periféria elmélet” tagadásával.

– Én itt érzem jól magam, nekem nem hiányzik Kolozsvár, meg egyik nagyváros sem. Képeim, könyveim, szőnyegek vannak, és van sajátos kultúráim. Életem az itteni élet magasabb szintű kikristályosodása. Ezt én alkottam magamnak. Látod, Rajkát ide helyezték, meg is tesz mindent, amit a Státusz követel a fizetésért, a dicséretért, a feljebbjutásért, mert semmi ide nem köti, csak a gazdájához hűséges, mint a kutya. Olyan ember is kellene, mint a macska, aki a házhoz ragaszkodik, nem a lakókhöz. Különb is, mi, akik itt lakunk, ki kell hogy izzadjuk a saját kultúránkat, ha tetszik, ha nem, és ha lassan megy, akkor is. Kitaláltuk a Csaba királyfi meséjét, keletről, csillagösvényről várjuk a csodát.

Nem ismerjük saját magunkat, a múltunkat, a jelenünket, sem az erőinket. Csak mesék, álmok, csodavárások, hősies fellobbanások. Egymáshoz sem vagyunk emberségesek. Bennünket úgy neveltek, hogy nem szellemi központokban fogunk élni, hanem ahol mi élünk, ott kell lennie egy kis szellemi központnak. A pusztára is ember kell, és ott is kell akarat, helytállás, jellem. A gondolat a havasokon is gondolat, nemcsak a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban.

Itt a Gál Feri bácsiról szóló részt megszakítom. Ő volt a támaszom, és annak a szellemiségnek a kialakítója, hogy mindenkinek megvan a maga Rodostója, ahol a számára felhalmozott cipókat meg kell ennie. Így vettem át azt a hivatásérzést, hogy nekem itt a helyem. Jóbanrosszban, ebben a hideg, de mégis szép országban: Csíokban.